

קפקא לפני שער החוק ולפני שער האשה

מיכה אנקורי

כאשר אדם זוכר חלום שנחלם בתקופה קריטית להתפתחותו, לעיתים יופיעו בחלום סמלים אוניברסאליים הקשורים בשלבי מעבר בהתפתחות היחיד אולם הם לקוחים מסמלי מעבר בהתפתחות התרבות כולה. תופעה זו מסבירה גם מדוע בתרבויות קמאיות נטלו חלק כל חברי השבט בטקס התבגרות שנועד בעצם עבור קבוצה קטנה של נערים שהגיעו לפרקם. כל חברי השבט חוו יחד עם המתבגרים את השאלות הגדולות והניצחיות של התבגרות והתפתחות.

הכרת הסימבוליקה של החלום עוזרת לנו להבין לא רק חלומות יחיד וחלומות "גדולים", היא גם מפתח להבנת האומנות כחלומה הגדול של התקופה. כדוגמא לכך נביא את סיפורו של קפקא "לפני החוק". סיפורי קפקא, אין צריך לומר, יכולים להחשב כחלומות גדולים של התרבות, והסיפור "לפני החוק" נושא עמו מאפיינים רבים של חלום. בסיפור זה ניצב איש כפר לפני שער ושומר השער מונע בעדו מלהיכנס. האיש מצפה נואשות לרשותו של השוער, וכך חולפים ימים, שבועות, שנים, עד אשר האיש מתקרב מותו, ושומר השער צועק לתוך אזנו החרשת את התשובה המפתיעה: "עתה אני סוגר את השער. שער זה רק לך נועד".

ההתייבבות לפני "החוק" היא חוויה אוניברסאלית שמקורה עמוק יותר מהתקלותו של כל אזרח בשרירות לבם של נושאי משרה. רגש אשמה קיומי מלווה את כולנו, כמו מזכיר לנו את הפרת הצו האלוהי בטרם יצאנו מגן עדן. אולם לכל אדם גם פן אישי בסמל "שומר החוק", הקשור בהורים ובמיוחד באב, המגלם עבור הילד את "החוק" ואת צווי המוסר. במקרה הנדון נתן בידינו קפקא מפתח נוסף להבנת הסיפור. ביומנו שנכתב בשנת 1924 (כתשע שנים לאחר כתיבת הסיפור) מספר קפקא כיצד קרא את סיפור "המשפט" לפני אהובתו, פליציה באואר, שהיתה שכובה על הספה ולא גילתה עניין מיוחד בסיפור, ואז: "כשהגעת אל המעשה בשומר הסף, הקשבה רבה יותר והסתכלות טובה. רק אז התחורה לי משמעות הסיפור..."

בין קפקא לבין אהובתו היתה מערכת יחסים מורכבת ומסובכת שהסתיימה במפח נפש. גאוניותו לא עמדה לו, כידוע, בתחום האהבה, ובסיפור שומר הסף נוכל למצוא הן את ההיבט האישי של סוגייה זו והן את המקור הקולקטיבי שלה. כשעמד קפקא לפני ארוסתו השכובה על הספה, הוא עמד שם קודם כל כבשר ודם, כמונו כולנו, על כל פחדיו ומעצוריו ביחסו אל אשה, אלא שברוב גאוניותו הבין פתאום ש"הגן נעול" לא בגלל שפליציה אהובתו נועלת את שעריה בפניו, אלא בגלל משקעי איסורים ואשמה שמקורם בדמות אב קפדן ומאשים המוטבעת בנפשו. לדמות-אב זו, המיוצגת על ידי "שומר החוק", יש מקורות אישיים בביוגרפיה המיוסרת של קפקא (אותה פרש ב"מכתבים לאבא"), אולם לא רק שם - לדימוי האב הפותח שערים ונועלם, המבטיח ומאכזב, מגדל ומסרס, יש שורשים עמוקים במהות האדם ובמסורות התרבות. את כל אלה, ולא במקרה, גילה קפקא בעת ששחר לפתחה של ארוסתו, וכך נפתח לו פתח להבין את סיפורו ובמידת מה את עצמו, ובתוך כך העניק הוא לנו "חלום" מחלומותיו הגדולים.

אנו רואים שהסתכלות על אומנות כעל "חלום גדול" נותנת בידינו מפתח נוסף להבנת האומנות, אולם יש טעם לשוב עתה אל הפסיכולוגיה ולשאל מה ערכן של תובנות אלו עבור הפסיכולוג בעבודתו. האם יש ערך לידיעה שחלומו של אדם טעון בסימבוליקה כללית, כאשר מדובר ביחיד ובמצוקותיו. והתשובה על כך היא שלידיעה זו יש ערך תיראפויטי ממדרגה ראשונה. יש הבדל גדול אם אדם מרגיש אשמה בגלל שפגע

בהיסח הדעת באשתו, או בגלל שאשתו האשימה אותו, או בגלל שאלוהים האשים את זוג הגנבים ההם מגן עדן. הפסיכולוג מגלה בחדר עבודתו את כל מקורות האשמה הללו, והרי זה חשוב ממדרגה ראשונה להבחין האם האיש נושא עליו משא אשמה שמקורו במה שקרה אתמול, ועל כך ראוי שיבקש את סליחתה של אשתו ובכך יפרוק מעליו את משא האשמה הזה, או כי נושא הוא משא אשמה שאין בו כמעט דבר משלו - עצם היותנו אדם מודע ויודע, כרוך באשמה, כפי שמלמד אותנו סיפור גן העדן. ובין שתי אפשרויות אלה נמצא את כל רצף האפשרויות - ותפקידו של הפסיכולוג לעזור לאדם לפורר את גושי האשמה שהתלכדו בנפשו ממקורות שונים לכלל מועקה כללית, מכבידה ומשתקת.

וכאן תרומתה הגדולה של הספרות. כל גבר פוחד בפני החוק, כל גבר פוחד מאשה, אבל לא כל גבר הוא קפקא. קפקא מעניק לנו תובנות והקשרים שהם בבחינת שירות-טיפולי לקהילה, בדומה למה שבעבר עשה השמאן עם "חלומות גדולים". בקטע משל קפקא המופיע בכרך "הכנות לחתונה בכפר", מתאר קפקא את מערכת פחדיו מאשה, תיאור שראוי לכל גבר לקרוא אותו לפני שהוא מחליט להתרחק מבת זוגו:

אהבתי נערה ...

אהבתי נערה, וגם היא אהבה אותי, אבל נאלצתי לעזוב אותה ... דומה היה כאילו היא מוקפת במעגל של אנשים חמושים שמכוונים את חניתותיהם כלפי חוץ ... בעצם אני יודע שהיא אינה אשמה בזה ... גם אני הייתי מוקף באנשים חמושים, שכיוונו את חניתותיהם כלפי פנים, כלומר אלי. ואולי לא הגעתי כלל אל האנשים החמושים של הנערה ... כשנדחקתי להתקרב אליה נתקלתי תחילה בחניתות של האנשים החמושים שלי ...